

TROBALLA D'UNA BASÍLICA CRISTIANA PRIMITIVA A LES INMEDIACIONS DEL PORT DE MANACOR, per JOAN RUBIÓ Y BELLVER.

ENTRE els problemes més interessants de l'arqueologia catalana, figura el del període paleocristià o cristià preromànic que en la nostra terra uneix a les dificultats comunes de l'època, la complicada convergència d'influències diverses: d'una part, el domini visigot ab les qüestions interessants de l'origen de l'arch de ferradura y de ses relacions ab l'art siriàch; d'altra part, les relacions de l'extensió de costa y de les illes ab l'imperi dels Alans del Nord d'Àfrica, y més tard, després de la reconquesta de Justinià, ab l'imperi bisantí.

Un nou element d'estudi ha proporcionat el descobriment d'una basílica en la illa de Mallorca.

Comunicant el que això escriu, al Sr. Puig y Cadafalch, que en la finca anomenada «Sa Carrotja» ⁽¹⁾, situada a tocar del port natural de Manacor, propietat de D. Joan Amer, s'hi havien trobat gran quantitat de sepultures d'origen certament cristià y havent demostrat el Sr. Puig y Cadafalch desitjos de que allí s'hi fecin algunes excavacions pera aclarir si tal vegada en aquell lloch hi havia existit alguna primitiva construcció que hagués servit pera 'l culte, pera orientarnos varem parlarne al Rnt. Sr. Antoni Pont (antic director de la famosa Capella de Manacor y ara mestre de música de la Seu de Mallorca) que per ser manacorí coneixia bé els restes trobats y ens va oferir el seu concurs personal si volíem interessar al propietari de la finca en la que 's trobaven els restes cristians. En vista de la confirmació feta per D. Antoni Pont visitarem «Sa Carrotja» tenint la sort de trobarhi a D. Joan Amer a qui comu-

(1) Manacor es la segona població de l'illa de Mallorca. Dista 64 Km. de ferrocarril de Palma. Desde allí per 12 Km. de carretera, s'arriba a Porto Cristo, centre d'excursions per les coves del Drach y del Pirata.

«Sa Carrotja» es una gran finca casi tota ella destinada a sembradura, escepte la part més immediata al port de Manacor, que està destinada a jardí per alegrar la nova casa que 'l Sr. Amer allí hi ha feta. Aqueixa casa y aqueix jardí son una bella mostra del esperit de D. Joan Amer. Sobre un roquisser que les ventades y els temporals a força de sigles havien deixat casi pelat, ell a força de paciència, d'anys y de gust ha lograt convertirlo en un troç de bosch ple de plantes oloroses y florides voltant una casa a la que el sol y l'aire hi entren per tots costats, situada a la aresta de una cinglera que als peus hi te les blaves aigües de l'hermós «Porto Cristo». La situació no pot pas ser més escullida y l'acció persistent de D. Joan Amer no ha fet res més que ferla deliciosa.

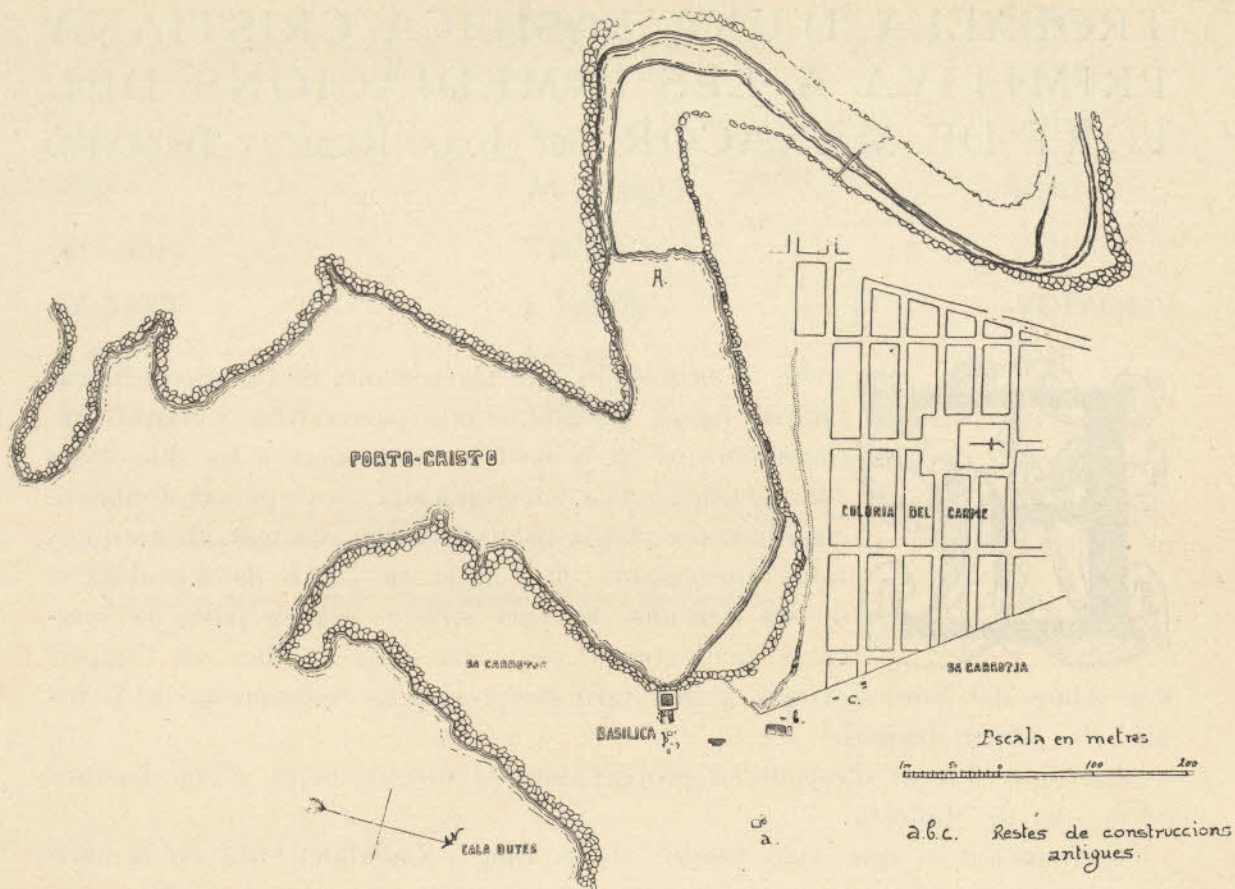

Fig. 1. — Plan de conjunt del port de Manacor y de l'emplaçament de la basilica

nicarem l'objecte de la nostra visita, això es, enterarnos de lo que havia trobat y donarli compte dels desitjos que teniem d'averiguar si allí hi havia pogut haver algun edifici destinat al culte. Esplicades les probabilitats de que hi fos, davant

Fig. 2. — Restes de parets del poblet primitiu al N. de la basilica

nostre va fer buscar algunes de les moltes sepultures que allí 's troben, les va fer destapar y registrar y immediatament va donar ordre a dos dels seus treballadors pagesos de que arreglessin les seves coses de modo que poguessin posarse a la feina de les excavacions com més aviat millor.

Passàrem concell respecte 'l lloch que semblés més convenient y més apropòsit pera tenir més abundants probabilitats de trobar alguna cosa, y de comú acort el varem escullir

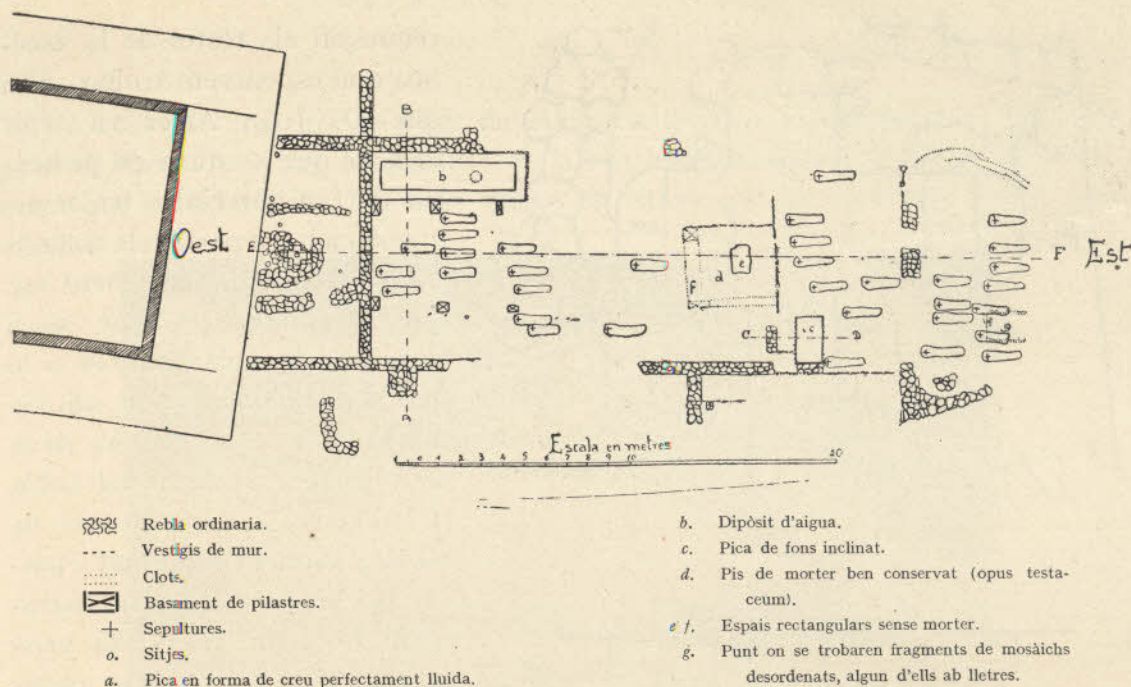

Fig. 3. — Plan de la basílica y bapbisteri

a la part més elevada del troç de terreny ocupat per el cementiri (o per lo menys per el lloch on les tombes s'hi havien trobat ab més abundancia) per semblarnos a tots que era aquell el més apropiat per aixecarhi un edifici religiós y ab més motiu encara perque D. Joan Amer recordava molt bé que quan ell va decidir la construcció de la seva casa en aquella costa, llavors absolutament solitaria, va aprofitar les pedres d'un claper informe que allí havia. Algunes de les pedres d'aquell claper eren uns carreus molt mal escairejats y aqueixos (jutjats inútils pera la nova construcció) van ser aprofitats per pedriços en el nou jardí. Abans de despedirnos del Sr. Amer, les obres de les excavacions quedaven començades y foren seguides ab exemplar constancia.

Vàrem encertar; la bona sort va fer que en el mateix lloch en el que varen ser començades les excavacions y a poquíssima fondaria apa-

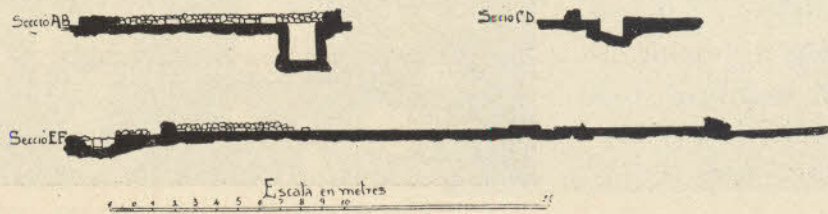

Fig. 4. — «Seccions» del terreny basilical

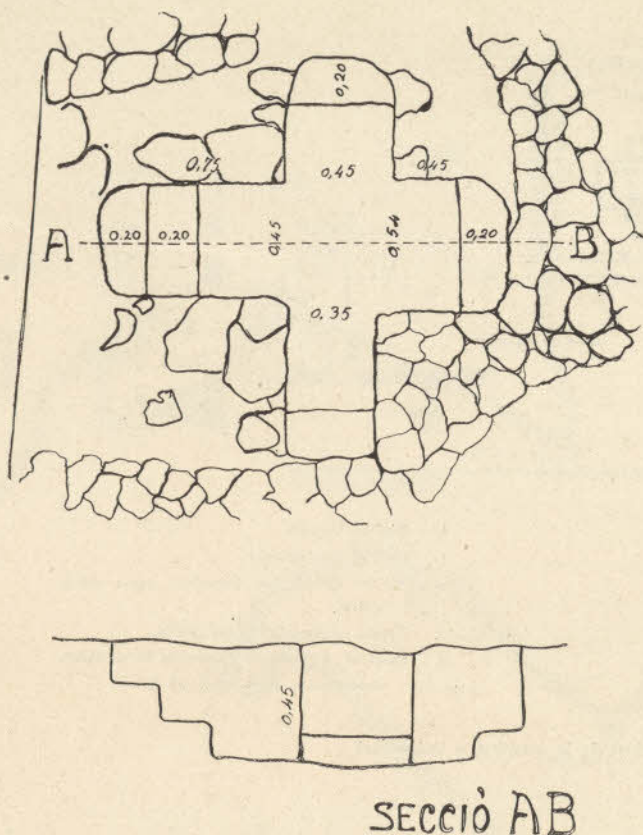

Fig. 5. — Planta y secció de la piscina del bapbisteri

l'arqueologia cristiana, es molt gran.

En el lloch de les excavacions se varen destapar moltes sepultures. De totes elles el Sr. Amer ne porta un catàlech numerat ab l'explicació detallada de tot lo que hi ha aparegut. La pobresa de aquells antichs cristians es veu que era molt gran y lo trobat es de misèrrima classe.

Els plans que aclareixen y completen aqueixa nota son fets ab molta diligència y exactitut per el Sr. Antoni Riera y Morey, mestre d'obres a Manacor.

Fig. 6. — Piscina del bapbisteri

reguessin els restes de la basílica que esperavem trobar. Així que D. Joan Amer va tenir idea de que s'estava en presència de tan apreciable tresor arqueològich, va portar els treballs d'excavació emb un esment tal, que les alabançes que se li facin seran molt inferiors a lo que 's mereixen. Ni un sol cop d'aixada se va donar fora de la seva presència, ni un sol cabàs de terra se va arrencar que no fos degudament examinat y passat per el cedàs, y avuy certament D. Joan Amer està veritablement en el cas de poder afirmar que tot lo que en el solar de la basílica hi quedava, ell ho té en el seu poder. El agraiment que ab aquest motiu li deuen els que estudien

I

La costa del mig dia de l'Illa de Mallorca té poca alçada sobre el mar. El port de Manacor es una interrupció de la cinglera que forma la costa. El moviment que va esberlarla, fou sens dubte el mateix que va obrir els forats que

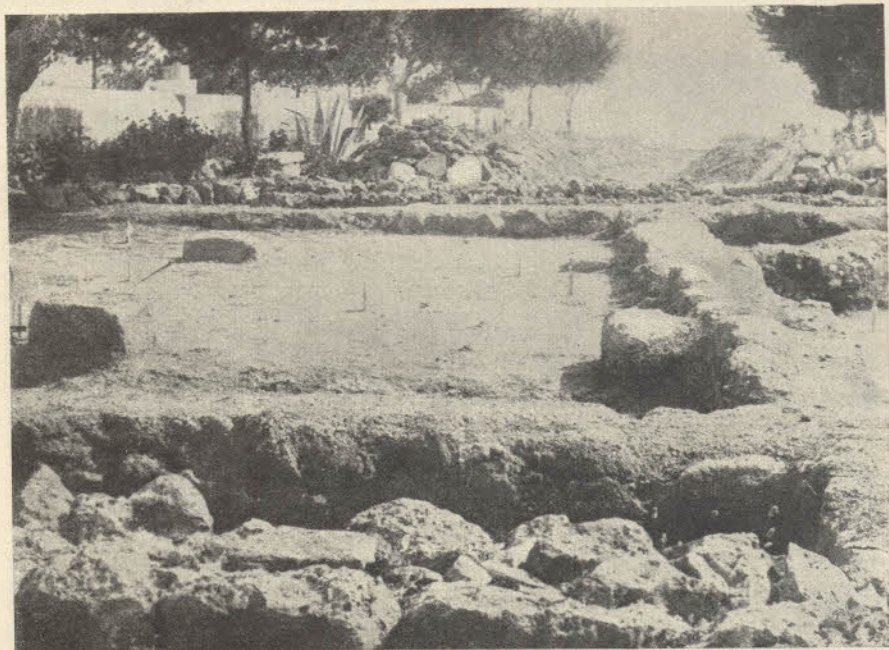

Fig. 7. — Restes de la basílica, ab la separació de les tres naus.
A la dreta comença el bany.

després han sigut les famoses coves del *Drach*. De les ruïnes de la basílica que està situada a un costat del port, a les coves que estan situades a l'altre costat, hi ha uns 1,500 metres. El port ve a ser la part més ampla y la desembocadura de l'esquerda, que entrant molt endins de l'Illa, recull les aigües pluvials y forma a manera de torrent que va a parar al port y el va cegant y omplint de terras poch a poch. Es segur que en l'època de la construcció de la basílica el port era més buit que actualment y en la reconada (A) ofería als petits barcos d'aquelles èpoques un bon refugi. Per altra part aquella costa està desproveïda d'altre port en una gran llargada. Res té, donchs, de particular que de molt antich hi hagués

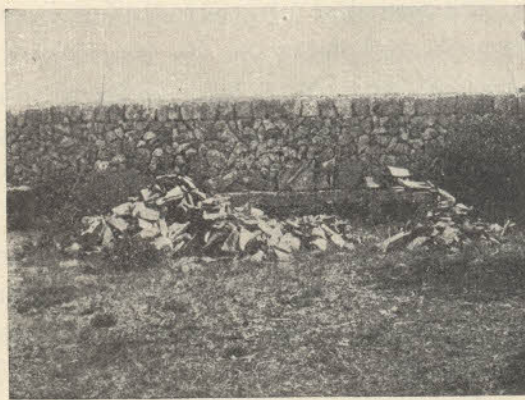

Fig. 8. — Munts de teules planes y curves trobades a la basílica

establerta una població, sens dubte poch important, però d'existència indubtable. Les destrals de sílex trobades en les excavacions ne son una prova que sembla evident. Si després la població va desapareixer, podria ser per la mateixa causa que tantes altres de costeres han desaparegut: els pirates moros.

Les ruïnes de la basílica, causa del present treball, estan situades (segons se veu al plan que s'acompanya) a la vora de la mar, a l'aresta d'una cinglera a

Fig. 9. — Paviment de part del presbiteri

25 metres sobre l'aigua, al punt més alt de la península de «Sa Carrotja» dominant completament el port. Això fa creure que entre la població del port y la basílica hi havia molt estretes relacions. La Basílica era sens dubte l'iglesia d'un misèrrim poble de mariners y de pescadors.

El seu solar està actualment invadit en part per la casa, de moderna construcció, propietat de D. Joan Amer. No molt lluny del port de Manacor, en direcció entre N. y NE., hi ha una finca que actualment s'anomena «So 'n Parató» solar y emplaçament de l'antigua ciutat citada per Plini y per ell anomenada Cinium, de la que tot sovint els pagesos ne desenterren fragments d'importància excepcional, pera l'estudi de la historia «pre musulmana» de l'Illa de Mallorca y de la que la pobre població del Port de Manacor ne devia ser un miserable suburbi marítim. La Colonia del Carme es un poblet casi tot format per casetes d'esbarjo dels habitants de Manacor. El nom de Porto Cristo, sembla que és modern.

Segons se veu en el pla de conjunt que s'acompanya (Fig. 3), la part més ben conservada de la basílica es la més immediata a la casa moderna. Aqueixa

secció de les excavacions ha posat al descobert un babtisteri ab la piscina en forma de creu y unes petites saletes laterals. El Babtisteri està fet en un macís de paret de rebla y argila, y convenientment arreboçat ab calç y argila cuita. La planta y la secció (Fig. 5) aclareixen la seva forma. No tenia forat de desaigua, y el forat que en el centre de la creu ensenya la fotografia (Fig. 6), el feu fer el Sr. Amer per veure si realment existia un conducte de

Fig. 10. — Restes dels pilans que sostenien la coberta de la basílica

desaigua que els sigles haguessin obstruït. La direcció A B de la planta es la de Occident-Orient.

Inmediat al babtisteri comença la basílica propiament dita (Fig. 7), de tres naus, en la que s'han trobat els fonaments de quatre columnes aïllades y de dugues pilastres adossades a la paret que separa la basílica del babtisteri. Més al E. uns altres restes de construccions completen el pla basílical. Com se veu en el pla, l'interior de la basílica y les seves immediacions estaven destinats a enterraments. En les immediacions de la pica babtismal y per dins de la basílica hi ha excavades algunes sitjes. La llegenda que acompanya el plan completa la explicació.

El paviment del presbiteri està format d'una especie de *opus testaceum*, molt irregular y mal construït y de classe molt inferior. La seva superfície no es pas ben nivellada. Està molt ben senyalat el lloch ont estava emplaçat el pilar de sosteniment de l'ara. Aqueix pilar se coneix que era de paret de rebla. Als quatre àngles del paviment, y molt especialment en els dos anteriors, s'hi veuen les senyals d'empotrament dels pilars de sosteniment del cibori.

Fig. 11. — Sepultura excavada en la roca

informes, ja citat, aprofitat en la construcció de la casa nova. Les mides son les següents: nau central 4'20 mts., les naus laterals 2'20 mts., la llargada de la basílica propiament dita, sense contarhi les dubtoses construccions de Llevant, 19'00 mts., y incloyenthi el baptesteri, 25'00 mts. L'orientació de la basílica es de E. a O.

Les sepultures (Fig. 11) totes tenen la mateixa orientació y els morts casi tots estan de peus a l'Est. Estan excavades a la roca. Tenen el lloch de les espatlles més ample que 'l lloch dels peus y estan tapats ab lloses de pedra tova. Dins de les sepultures s'hi han trobat ademés dels restes mortuoris alguna terrissa impossible de classificar, a lo menys a l'hora present (Fig. 13). Escepte un parell de troços, tot lo demás es ceràmica del país. A Mallorca no està fet l'estudi d'aqueixa branca de l'arqueologia. També s'hi han trobat vidres (Fi-

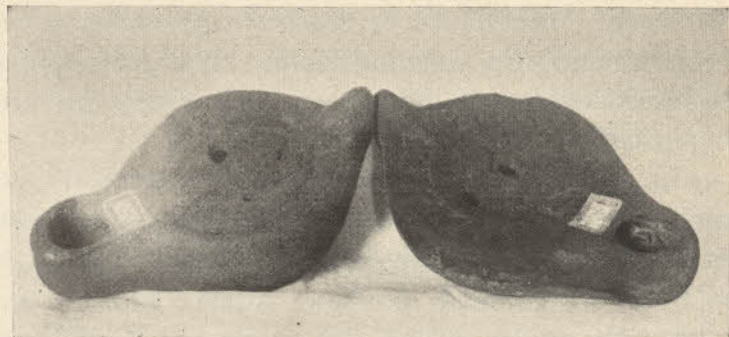

Fig. 12. — Llantiets trobades en els sepulcre

La construcció de les parets y pilars es feta molt descuidadament. Els pilars que aguantaven la coberta son de mides molt diferents y desigualment recompartits. Les pedres de que estan formats (de calça tova), encara que escuadrades ho estan molt bàrbarament. Aqueixes pedres varen ser jutjades de mides poch apropòsit pera la nova casa del Sr. Amer y van ser aprofitades pera pedriços en el jardí de la casa. La Fig. 10 mostra varies d'aqueixes pedres escampades per les vores dels caminals. Les parets a més de ser molt primes son fetes ab pedres petites (35 a 40 cm. les més grosses) y el seu material d'unió es la terra argilosa d'allí mateix. Res té d'estrany que feta ab tan pobres medis, n'hagi únicament quedat lo que estava arràn de terra y el claper, de pedres

gura 14), metalls, algunes petites peces de mosaich dorat y unes llanties sepulcral (Figures 12 y 15) de dibuix molt borrós; en algunes d'elles el Lleó de Judà hi sembla ben marcat. No està fet l'estudi comparatiu d'aquestes llantietes ab les trobades en altres llocs. Al voltant y especialment al N. de la basílica, D. Joan Amer ha desenterrat varis fonaments y restes de paret de les cases del poblet primitiu (Fig. 2).

Fig. 13. — Vasos de terra cuita

II

De l'estudi de l'història cristiana de la Mallorca «pre-musulmana» (1) sembla que s'en podria despendre que fins al 465 fou convertida pacíficament al cristianisme, y que en aqueix període podria haver sigut construïda la basílica; que del 465 fins als vols del 700 Mallorca va tenir èpoques

Fig. 14. — Vidre

(1) Desde 'ls temps apostòlics fins a l'any 425 no consta que a les Balears hi passés altre incident que les lluites entre cristians y jueus menorquins que van acabar ab la conversió dels jueus al cristianisme en l'any 418.

A l'any 425 un exèrcit vàndal desembarca a les Balears y les saqueja.

Al 456 se repeteix el mateix cas.

Al 465 els exèrcits de Genserich (vàndal) s'apoderen de les Balears y les conserven.

Al 534 un lloctinent del general Belissari en temps del Vàndal Guelimir les conquista y les incorpora a l'imperi d'orient que era regit per Justinà.

Al 647 després de la batalla de Sbeitla guanyada per els mussulmans del Africa, als exèrcits dels emperadors d'orient, els cristians s'espanten y fugen de l'Àfrica bisantina y invadeixen les isles y costes mediterrànies.

Al 669 una escuadra mussulmana ressegueix per primera vegada 'l Mediterrani sembrant el pànich a les illes y a la fi desembarca per temporada a Siracusa.

Al 698 caiguda definitiva de Cartagi al poder dels serrains y ab aqueix motiu, nova escampada de cristians per totes les costes y illes mediterrànies.

Al 709 caiguda de Ceuta que fou la última plaça d'Àfrica que va conservar l'imperi d'orient. Al cap de poch temps entrada dels mussulmans a Espanya.

Als vols del 710 conversió del port de Tunij en port de guerra. Les escuadres y les embarcacions pirates serraines ja s dedican sistemàticament al pillatge del mar y costes mediterrànies.

Al 713 els mussulmans conquisten Barcelona.

Al 717 Omar II retira als restes cristians de l'Àfrica el permís que tenien de practicar el seu culte y els obliga a marxar o a apostatar. Ab aqueix motiu nova escampada general de cristians. N'arriben colonies fins a la Germania y per suposat també a Itàlia, a la Galia, a Espanya y a totes les isles del Mediterrani.

Al 799 el mal estat del mar, plè de pirates y la inseguritat de les isles obliguen a Carlemany a emprendre la seva expedició a les Balears.

El 813 el comte d'Empuries fa una altra expedició a les illes.

Al 880 les Balears depenen del bisbe de Girona.

Al 902 o 903 els serrains conquisten les Balears.

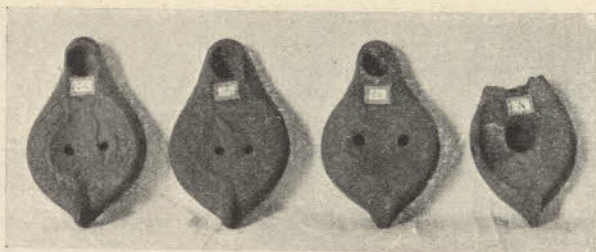

Fig. 15. — Llanties sepulcrales

de pau y èpoques de mal estar y també en aqueixes èpoques podria haverse construït y que dels vols del 710 fins al 902 ja no es probable que una missèrrima població costera oberta a totes les pirateïries y abandonada en una llarguíssima costa deserta y despoblada pogués subsistir y per lo tant no

sembla probable que durant aqueixos anys pogués ser construïda.

Però la Basílica Manacorina no pot ser obra feta *manu militari* per els exèrcits de Justinià, en els temps que Mallorca fou una colònia bisantina, ni tampoch se mostren en ella cap de les bones pràctiques constructives bisantines.

La obra de la basílica de Manacor es més aviat aquella obra propia de totes les costes del Sur del Mediterrani, d'Espanya, del nord d'Àfrica, y de la Fenícia fins a Terra Santa, de la que la més antiga referència prové del profeta Ezequiel (cap. XIII), es l'obra de terra y pedres d'origen y aplicacions purament rústiques y rurals que nascuda a les altíssimes antiguetats se pot dir que avuy encara es viventa en els països de misèria endèmica y de clima sech. A Mallorca fa temps que ja no ho es⁽¹⁾.

La basílica del Port de Manacor, té els restes de les seves parets fets emplantant l'argila com a material d'unió. Son parets de pedra y terra. No es l'obra anomenada *formaceum* perquè evidentment no son fetes ab motllo entre dugues fustes, sino a modo de *opus incertum* posant una pedra sobre l'altra, omplint els junts ab argila pastada ab aigua.

El gruix d'aqueixes parets es molt escàs y per lo tant, donada la poca consistència del sistema, la seva alçada no podia ser molta. Les pedres de que están formades, no son pedres escullides de un modo especial, sino que semblen pedres qualsevols de les que «Sa Carrotja» n'es molt abundant.

Els fonaments, son construïts ab el mateix sistema y tenen molt escassa profunditat, perquè allí, sota una capa molt superficial de terra, s'hi troba desseguida la pedra de que están formades aquelles cingleres de la costa.

Aquí s'atravessa la magna qüestió de sapiguer en quina època foren construïdes aqueixes parets de pedra y terra, que es la mateixa que la de sapiguer, la de la construcció de la Basílica. Per de moment y per lo que te relació únicament ab les parets y prescindint de totes les demés qüestions podriem fixar una època, deixant per més endavant el precisar unes dates límits.

Les parets de la Basílica del Port de Manacor, son evidentment obra d'una

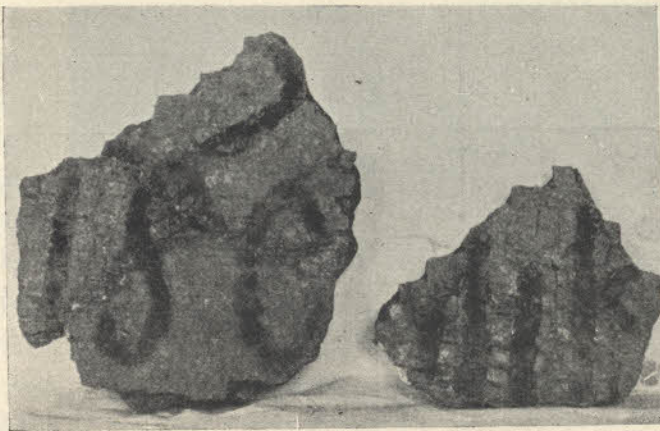
(1) Vegis els textos citats per el Sr. Puig y Cadafalch a propòsit de l'obra de terra o de terra y pedres en el seu llibre *L'arquitectura romànica a Catalunya*; v. I. Precedents.

època de gran decadència, de una època miserable y pobre, d'un estat de colònia llunyana y abandonada, y aqueixa època, no pot ser altre que la de la decadència o ruïna de l'imperi romà, durant la que, les províncies llunyanes foren entregades a mans d'espoliadors, o a la rapacitat de les invasions bàrbares.

Aqueixa època, me sembla que es pot limitar per Mallorca, tot lo més tard, al 465 en el que els exèrcits del vàndal Genserich caïent com llagosta sobre les desferres de l'imperi romà, s'apoderaren de les Balears. Per altra part aqueix terme ve confirmat per els dades dels mosaïchs tòmbals africans que s'hi han trobat.

En efecte; pera acabar de precisar la data de la construcció de la basílica manacorina, basta saber a quines èpoques correspon l'ús de les tapes sepulcral de mosaïchs que s'han trobat, especialment a l'Àfrica; fa anys s'en descobrí una a Denia, y ara darrerament en la basílica manacorina han aparegut restes importants que el Pbre. D. Joan Aguiló ha arribat a descifrar. Aquells epitafis en els tallers africans eren fets per artistes orientals. El grec s'usava a Cartagi especialment per el poble cristià, a Leptis Magna, a Filte y Oea y es necessari afegir que com llengua popular no va estendre's a l'interior del país, sino que va quedar circumscribit als ports y a les vores de les badies y *syrtes*, es dir per tot allí on l'influència dels grecs y de l'orient helènic se podia fer sentir, ja

fos per l'importació d'esclaus vinguts de Grècia, o bé per relacions comercials. Lluny de la costa fins avuy s'han trobat molt poques inscripcions d'influència grega y l'inscripció de la basílica manacorina porta en la síl·laba *les* la λ (Figura 17) ⁽¹⁾. Aqueixa circumstància fa indubtable la filiació dels mosaïchs tòmbals manacorins. Eren mosaïchs sortits dels tallers africans y fets per mans gregues. Per lo que fa referència a Cartagi sem-

[Fig. 16. — Fragments de mosaïchs tòmbals manacorins

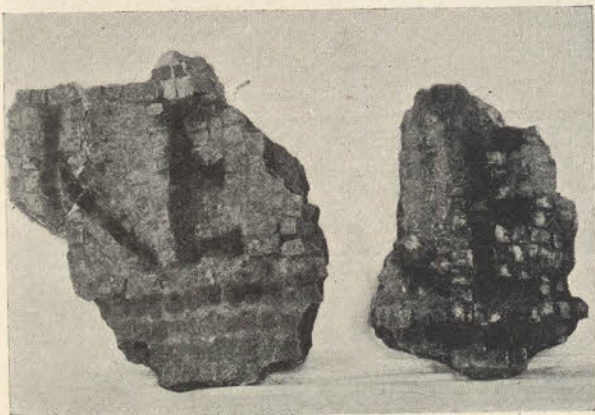

Fig. 17. — Fragments de mosaïchs tòmbals manacorins

(1) Vegintse les figs. 2165-2166 del *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie* de Cabrol.

Fig. 18. — Fragments d'un epitafi no desxifrat

bla que els epitafis sortits dels seus tallers poden classificar-se en 7 grups que van complicant-se a mida que van avançant els temps. Els més antics porten únicament el nom del difunt, els segons porten el nom seguit de la fórmula *in pace*, els tercers el nom seguit de *in pace vixit annis o annos*, els quarts a efecte de les heretgies d'aquella època porten el nom seguit de *fidelis* o *fideles in pace*, notant-se ab molta freqüència que en els epitafis de mosaics escrits ab aquesta forma, la L de *fidelis* es una L grega com si volgués suposar que la forma *fideles in pace* fos una fórmula purament de taller, el que aquells grechs treballadors les escrivissin a la seva manera. La quinta època porta el nom seguit de *fidelis in pace* y després *vixit annos*. A la sisena època s'hi posa la data de la deposició *deposita*, essent aqueixa la fórmula d'un dels mosaics manacorins propia del segle IV, y en la setèma s'hi acostuma a posar l'indicció. L'estudi dels mosaics tombals africans, permet estendre a tota l'Àfrica cristiana les agrupacions que el P. Delatre ha establert per Cartagi (1). Els mosaics funeraris africans que porten escrita una data certa, son relativament escassos. El més antic de tots ells, trobat a Cartenna, porta la data de 357; el més modern de data segura fou trobat a Orleansville y ab la data de 475, havent-se'n trobat un a Theveste que sembla que es de l'any de 508, de manera que la basílica manacorina havia d'estar en funcions entre els anys 357 y 475 o si s'vol el 508. Com sigui que la forma 6.ª de la deposició es propia del segle IV y la forma *fidelis in pace* ab λ en la paraula *fidelis* encara es més antiga, no sembla una temeritat afirmar que la basílica de Manacor funcionava a mitjans del segle IV.

Els fragments de làpides de mosaics trobats a la basílica manacorina sembla que perteneixen a quatre làpides sepulcral's diferents. Les dugues que s'han pogut fins a l'hora present recompondre més completa-

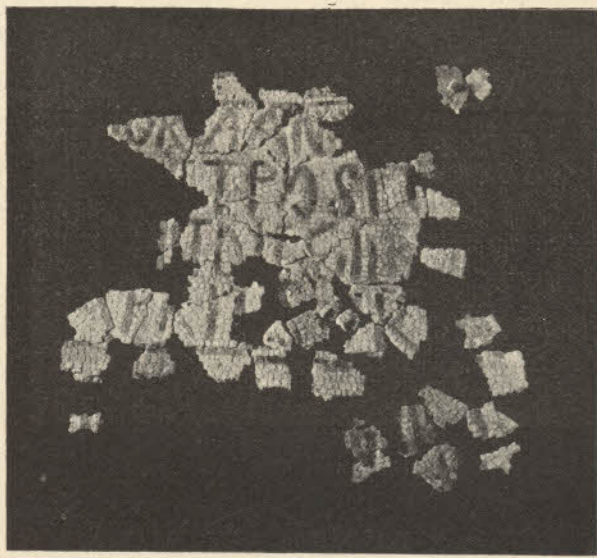

Fig. 19. — Epitafi principal

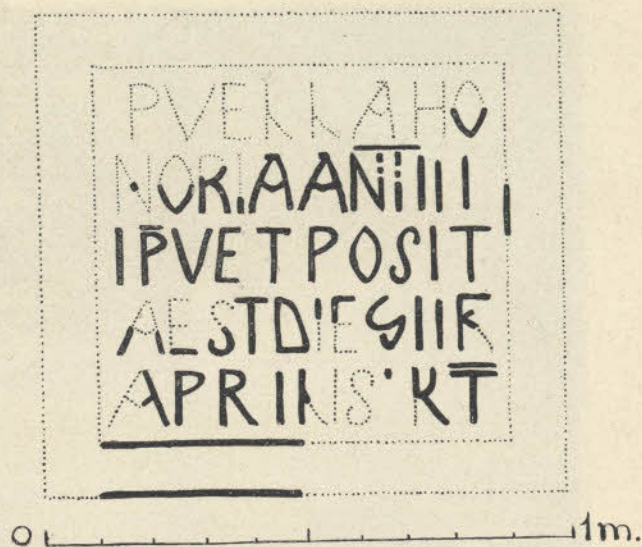
(1) Vegis *Cartague* en el Diccioniari citat.

ment, son les de les figures 18 y 19. La segona ha estat composta y interpretada pel Pvre. D. Joan Aguiló, en la forma adjunta (Fig. 20).

La paraula *Puella* es completament hipotètica y Mossen Aguiló no ha tingut al colocala altra mira que completar en alguna manera el text. A l'hora present aqueixa es una de les escassíssimes làpides sepulcral de mosaich africà, trobades en terres hispàniques que s'han pogut llegir (penso qu'es la segona després de la trobada a Denia que s guarda al Museu de Valencia y que fou descrita pel canonje D. Roch Chabas ⁽¹⁾).

L'altra (Fig. 18) es d'un text molt més incomplet que Mossen Aguiló es de parer fa referencia a un eclesiàstich.

Tant en l'un com l'altre epitafi s'ha de notar la existencia de la lletra λ tant característica dels tallers grechs de l'Àfrica.

PUELLA HO
NORIA ANNIS IIII
Ī(N) P̄(ACE) V(IXIT) ET POSIT
A EST DIE SII K̄(ALENDAS)
APRILIS IN (CH)R(IS)T(O)

Fig. 20. — Epitafi principal

III

Als primers temps de l'Església la civilització estava concentrada a les vores orientals del Mediterrani y Italia. A Orient totes les tradicions de les antigues civilitzacions de la Persia y de l'Àsia Menor, anaven evolucionant. Mes a Occident l'Àfrica romana estava al plè de la seva prosperitat y a Italia la proximitat de Roma influia de un modo molt eficaç.

Als primers sigles del Cristianisme, els habitants del port de Manacor devien estar en comunicació directa ab l'Orient y l'Àfrica, tant perque el centre de gravetat de les civilitzacions estava situat al Orient com perque les naus que d'Orient se dirigien a la «Magna Tarraco» al fer escala als ports de Mallorca devien aprofitarse del magnífich refugi que Porto Cristo els donava casi únich en tota aquella costa d'un centenar de kilometres de llargada. Per altre part, la proximitat de les costes africanes, llavors pletòriques de vida, devia influir

(1) *El Sepulcro de Severina. El Archivo*, t. I, Denia, 1886 y 1887, núms. 1, 2 y 3. Puig y Cadafalch, Goday y Falguera, *L'arquitectura romànica a Catalunya*, I, 297.

Fig. 21. — L'ara de la basílica vista de costat

extraordinàriament en mantenir als pobladors de les Balears en comunicació constant ab elles, més que ab la península.

La basílica del Port de Manacor havia donchs de esser feta seguint els usos y costums que en aquelles èpoques se tenien als únichs paisos que esparidien fóra de si els resultats de la seva civilitació, y per lo tant, únicament se poden buscar els prototips de la basílica manacorina a Africa, a Italia o a l'Asia Menor y a la Siria. S'ha de tenir en compte que la florida primera, més forta, més trascendental y més característica de l'arquitectura cristiana va ser a l'Asia Menor y especialment a

Siria y que de allí els models basilicals van estendre per l'Àfrica romana y que Italia se pot dir que no va portar al moviment general de creació de l'arquitectura cristiana més que l'inspiració primera d'adaptar les disposicions generals de les basíliques civils a les necessitats del culte cristià.

Aixís donchs, no solament se pot afirmar *a priori* que la basílica antiquíssima del Port de Manacor ha de tenir els seus antecedents en terres orientals, sino que en ella la influencia italiana, si existeix, ha de ser escassa. Per altra part, la confrontació del plà basilical manacorí ab els d'altres basíliques, no farà més que corroborarho.

La basílica manacorina ha de compararse ab les seves casi iguals de l'Asia menor y de Siria y ab les de l'Àfrica romana y vàndala.

Les de Siria que se li assemblen més son: Beturfa, Behio, Bettir, Bamouqqa, Turmanin, Suweda, Ruweha, Babiska, Darkita, quals caràcters especials son els següents: ausencia del pati anterior o atri; ausencia de la nau posterior o *transeptum*; existencia d'una nau transversa anterior oberta o tancada que serveix de vestíbol o *nartex*; absis o exedra circular o presbiteri rectangular ab finestres, que ocupa tota l'amplada de la nau central y 2 *phastoforias* o sacristies, una a cada costat de l'exedra o del absis presbiterial, ocupant també tot el fons de la nau lateral; portes laterals ab moltíssima freqüència responent al us de colocalse els homes devant y les dònnes darrera; coberta de fusta a la nau central y lateral y alguna vegada coberta de volta a les laterals y més escepcionalment a la nau central.

Les basíliques africanes sont molt semblantes a les d'Àsia Menor y especialment a les de la Síria; així donchs les seves característiques casi son les mateixes que les de l'Àsia: ausència de atri, ausència de *transeptum*, existència en moltes d'elles de portes laterals responnent al us de separació de sexes, aparició molt freqüent d'un vestíbul tancat o obert a modo de *nartex*, existència de dues sacristies ocupant el fons de les naus laterals una a cada costat de presbiteri. Aquest generalment té la forma rectangular, encara que ab relativa freqüència també es circular, però inclòs dins un

Fig. 22. — L'ara de la basílica vista per sota

rectangle: com exemples podem citar la basílica de Benian, la de Castiglione, la del Castellum de Gouea, la del monestir de Tebessa, la gran Basílica de Morsott, etc. Si ara mirem el plan de la Basílica de Manacor y el comparem ab les basíliques que acabem de senyalar, veurem la seva germandat ab les de Síria y Àfrica: presbiteri rectangular flanquejat per dues sacristies, existència de portes laterals, ausència de atri. Totes aquestes característiques fan que pugui ésser afiliada a les escoles africanes y orientals. L'estat actual dels coneixements adquirits relatius a la basílica, les circumstancies de la seva construcció y la dels objectes en ella trobats y a més la existència del baptinger cruciforme, no deixen en el nostre entendre lloch de dubte sobre la gran preponderancia que han tingut en ella les influencies orientals.

Els baptingers cruciformes son de tradició oriental. El de la basílica de Manacor es fet de rebla unida ab argila. Els paraments interiors de la piscina cruciforme, a fi de que l'aigua no 's perdi, estan completats ab una groixuda capa de barreja de calç y d'argila cuita pulverisada. Semblants a ell se poden citar el de El-Kantara, el de la iglesia de Belen, el del *Castellum* bisanti de Gounea, el de Amwas, el de Tiro y el del museu imperial de Constantinoble y molts altres, tots ells de filiació oriental o africana. Els de tradició italiana tenen una forma poligonal, exemple el de S. Joan de Letran, sens que això vulgui dir que no s'en trobin d'exemples poligonals a Síria o en l'Àfrica romana, com el de S. Jordi de Ezra. A Burguillos, a Extremadura, se n'ha trobat un d'igual al de Manacor, avuy ja desaparegut. St. Gregori de Tours dient: *piscina namque est apud Osen campum antiquitus sculpta et ex mar-*

more vario in modum crucis miro composita opere (1), també fa referència a un d'aqueixos baptisteris per immersió, de forma de creu.

L'ara de la basílica de Manacor es una pedra quadrada amb el seu sepulcret central (Figs. 21 y 22), perfilada al seu vol ab un perfil romà de baixa època. Es molt semblant a la de Auriol de França. El sepulcret té uns 6 centimetres d'amplada, de llargada y de fondaria. Tenia (y encare té) una bona quantitat

Fig. 23. — La cisterna

d'una substancia blanca, que els àcits casolans de que un disposa en aqueixos llocs apartats, no atacaven. Era pulverulenta y de grà molt fi, y penso que tal vegada era guix o argila.

Les seves superfícies inferior y superior son enguexades, y per lo tant, es segur que sobre d'ella hi hauria una taula de fusta, seguint l'ús antich, y que la base que l'aguantava probablement era de paret de rebla. Resseguides una per una totes les pedres que queden al jardí, cap d'elles tenia les mides apropiades pera servirli d'aguant. En el dia està colocada en el seu lloch sobre un pilar dels antichs, que es el que menys malament s'hi adaptava. Es de calçada tova. Ab tota seguretat l'altar de Manacor estava cobert ab un cibori com el de Perugia y les senyals del empotrament dels quatre pilars en el paviment son indubtables. Les pilastres que separaven les naus, tenien com les de la basí-

(1) *De gloria martyrum*; lib. I, cap. XXIV.

lica de S. Salsa de Tipassa, uns forats ont hi anaven col·locades unes fustes per la separació de sexes o tal vegada la dels cantadors.

A l'esquerra y dins la nau septentrional hi ha una gran cisterna (Fig. 23), degudament impermeabilisada amb un gruix de calç y argila cuita pulverisada. Aquesta cisterna es segur que recullia l'aigua de la teulada per esser destinada al baptesme. No s'heu veu com estava tapada. Sembla evident que no ho era ab volta, y per lo tant, tal vegada deuria esserho ab posts de fusta. Està buidada dins de la roca y molt ben arreboçada ab dos capes fetes en èpoques diferents. Perque el segon arreboçat s'aguantés be, picaren el primer molt profusament. Les mides son, llarg 6'30 m., ample 1'25 m. y fondaria 1'80 m.